

ТИПОЛОГІЯ ОСВІТНІХ ЦІННОСТЕЙ І УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ

для вчителя / Ю.І. Мальований, В.Є. Римаренко, Л.П. Вороніна та ін.; За ред. Ю.І. Мальованого. – К: Освіта, 1992. – 160 с.

6. Моляко В.О. Психологія вирішення учнями творчих завдань // Рад. школа, Київ – 1983 р.

7. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності. Розвиток педагогічної та психологічної наук в Україні 1992 – 2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України Академія педагогічних наук України – Частина 1. – Харків, ОВС. 2002. – С. 481 – 491.

8. Моляко В.О. Стратегії рішення нових задач в процесі регулювання творчої діяльності.//

Психологічний журнал. – Т. 16. – 1995. – №1. – С. 84 – 90.

9. Римашевская Л.С. Технология развития навыков сотрудничества у старших дошкольников. Учебно-методическое пособие / Л.С. Римашевская. – М., Центр пед. образования, 2007. – 112с.

10. Симоненко С.М. Вікові особливості розвитку візуального мислення у підлітків // Наука і освіта. – 2001. – №1. – С. 57 – 60.

11. Унт І.З. Индивидуализация и дифференциация обучения / И.З. Унт. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.

12. Чередов И.М. Формы учебной работы в средней школе. Кн. для учителя / И.М. Чередов. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2012

УДК 37.013.954.4

Станіслав Пономаревський, докторант Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН, м. Київ

ТИПОЛОГІЯ ОСВІТНІХ ЦІННОСТЕЙ І УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ

У статті висвітлено проблему типології цінностей у сучасній освіті, залучено типологічні схеми, запропоновані українськими та російськими педагогами-теоретиками, розміщені міркування про ціннісний універсалізм та його особливості.

Ключові слова: освіта, аксіологія, типологія, цінності, універсальний.

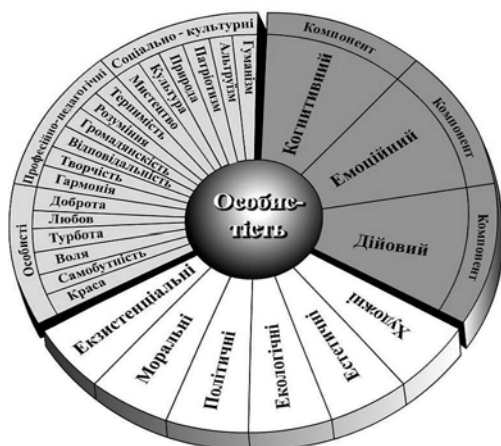
Літ. 6.

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. Останніми роками аксіологічний підхід затвердився у вітчизняній науці настільки ґрунтовно, що його можна вважати одним з найбільш популярних у структурі дослідницьких проєктів гуманітарних наук. За його допомогою можна досить точно й вагомо виявляти функціональну спрямованість і соціальну важливість будь-якого суспільного явища як системи. Цілком закономірно, що аксіологічний підхід придатний і до вивчення освітньо-педагогічних процесів, оскільки цінності можуть служити визначальними категоріями і для змісту освіти та виховання, і для шляхів освітнього розвитку. Саме на основі формування ціннісного підходу до довілля, школи, учня, вчителя у найширшому значенні побудовані найбільш цікаві сучасні педагогічні концепції, розроблені І.Д. Бехом, І.А. Зязюном, І.А. Зимовою, В.А. Караківським, В.М. Короговым, Б.Т. Ліхачовим, З.А. Мальковою, Н.Д. Никандровим, В.Д. Шадриковим, П.О. Шубіним, О.О. Шолудьком, В.І. Яреценком та іншими. Цікавою дослідницькою проблемою в рамках даного підходу може виступати й дослідження типології освітніх цінностей, а також з'ясування можливостей їх універсалізації у контексті загального гуманістичного спрямування.

Метою нашої статті є висвітлення проблем типології освітніх цінностей і універсалізму ціннісних орієнтацій у сучасній освіті.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічна методологія, на нашу думку, виступає вагомим науковим знаряддям у контексті дослідження освітньо-педагогічних проблем, де людина розглядається найважливішою складовою загального розвитку суспільства, а, крім того, освітні цінності верифіковані стрижневими складовими внутрішньої культури людини, які, втілюючись у ознаках, властивостях, рисах, характерах сприяють формуванню таких важливих ознак як ставлення особистості до батьківщини, суспільства, природи, мови, громади, власного народу, інших народів. У освітньому процесі ціннісні орієнтації виступають надзвичайно значимими об'єктами діяльності як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає.

Багатство ціннісних варіантів у системі педагогічних відносин окреслює, наприклад, схема, запропонована українськими вченими Василем Крижко та Іриною Мамасвою, у вигляді оригінальної тривимірної моделі, що диференціює та одночасно імпліфікує компоненти цінностей навколо центру, в якому репрезентовано людську особистість [2, 24]:

Автори підкреслюють, що “моделювання такої системи – це діагностичний і прогностичний процес у визначенні актуального стану і найближчих перспектив розвитку системи освіти. Оскільки ціннісні орієнтації опосередковують ставлення людини до світу і самої себе, важливо розвивати ті, що мають духовне наповнення і цілеспрямовано впливають на розвиток самобутності, внутрішньої глибини особистості і спільноти, багатогранності проявів у сфері освітньої системи”, а також: “на наш погляд, найбільш прийнятною може бути типологія ціннісних орієнтацій, у якій за основу приймається особистість. І не тільки тому, що особистість є сферою педагогічної професії, але й тому, що людина – це фундаментальна соціокультурна цінність. Обґрунтування ціннісної системи спирається на особистісний підхід у педагогіці, що стверджує, що особистість – ціль, суб’єкт, ядро, результат, головний критерій оптимальності педагогічного процесу. Іншими словами, особистість знаходиться в центрі педагогічної системи, а типологія ціннісних орієнтацій повинна відображати особливий стан духовних цінностей як внутрішнього потенціалу особистості в поєднанні із соціальними, культурними, професійними й особистісними цінностями” [2, 39].

Значимо, що сьогодні звертання науковців до проблеми типології цінностей (у тому числі й освітніх ціннісних орієнтацій) спостерігається досить часто, крім того, ці ініціативи представлені широким спектром пошуку ціннісних пріоритетів. У філософській, соціологічній, психологічній і педагогічній літературі вже існує чимало підходів і схем до систематизації та інтерпретації ціннісних феноменів. Так, з цього приводу вітчизняний соціолог Є. Суїменко справедливо відмітив, що людині необхідна система координат, певна карта

її природного та соціального світу, без якої вона може заблукати і втратити спроможність діяти цілеспрямовано та послідовно [6, 216]. Потреба в системі ціннісних координат вбачається дуже суттєвою.

Одна з перших спроб у педагогічній аксіології систематизувати освітні цінності належить академіку РАО М.Д. Нікандрову. Він, зокрема, виокремлює дві основні групи цінностей – загальнолюдські та національні. Визначаючи значення загальнолюдських цінностей у педагогічних процесах, М. Нікандров тлумачить їх такими, що виступають основним морально-етичним стрижнем людської поведінки. Вони “розвиваючись і змінюючись в історії людства, створювали основи для самозбереження цивілізації, передбачали зближення позицій різних груп людей, забезпечували врахування взаємних інтересів і, приймаючись на світових форумах, входили в документи як правила, принципи, важливі для усіх” [1, 16]. Щодо національних цінностей, то вони, на думку М.Д. Нікандрова, актуалізуються протягом усього людського життя, заявляючи про себе самобутністю національно-культурних традицій, духовними пріоритетами, мовними особливостями і т. ін.

На фундаментальному рівні проблему цінностей, використовуваних у виховному процесі особистості, розробив інший російський теоретик педагогіки – академік Б.Т. Ліхачов [3]. Він запропонував дефініцію та здійснив аналіз концепту “педагогічна цінність”, а також склав типологію цінностей виховної системи. На переконання Б.Т. Ліхачова, виховні цінності “формують базисний духовний компонент особистості, визначають сутність її внутрішнього світу”; вони здатні виступати “духовними і матеріальними феноменами, які позитивно впливають на людину в силу суб’єктивно-об’єктивних суспільних умов, обставин, стосунків” [3, 6]. Елементами залучення виховних цінностей можуть видаватися складові, які виступають корисними для формування особистісного ідеалу, в тому числі й тих основних сентенцій, що впливають на усвідомлення специфіки, змісту, світогляду, знань, умінь, призначення та значення людини. Саме ці останні елементи, переконаний учений, і обумовлюють загальний розвиток особистості. Виховні цінності у системі Б.Т. Ліхачова – це компоненти, що репрезентують ті риси, властивості, прагнення особистості, які мають багатий внутрішній розвивальний потенціал і здатні за певних соціокультурних умов зробити людину щасливою та корисною у суспільстві. Б.Т. Ліхачов дійшов

до висновку про наявність принаймні чотирьох основних інтегративних джерел (компонентів) виховних цінностей: 1. Індивідуально-особистісного; 2. Природного; 3. Соціумного; 4. Соціально-космічного. Перший компонент включає інстинктивні прояви, психічні та психологічні процеси, енергетичні ресурси організму і здатний продукувати такі цінності як прагнення до свободи, життя, любові, дбайливості, кмітливості, колективізму, гідності, рівноваги, волелюбності, впевненості у собі тощо. Найважливіше базисне джерело – природа – пропонує особистості цінності людяності, відкритості, розуміння краси світу та природи, милування світом, загальну відповідальність. Головною цінністю соціуму, як одного з невичерпних аксіологічних джерел, є людина. Вона ж виступає і творцем виховних цінностей. Необхідною умовою при цьому є те, що людина зобов'язана бути духовною, мислячою, люблячою, страждаючою (почуттєвою) і т. ін., що дає їй об'єктивну підставу виступати, власне, вихователем. Соціум продукує також різного роду духовні результати: ідеї, знання, образи, що вливаються в духовно-ідейні інформаційні потоки. В них містяться виховні цінності державної ідеології, а також наукові, етичні, релігійні, естетичні. Джерело соціуму дає імпульс і до розвитку матеріальних цінностей. Серед таких Б. Лихачов окреслює умови буття, предмети (наприклад, книги) тощо. Матеріальним речам притаманна неабияка цінність, оскільки вони сприяють залученню особистості до діяльності, праці, спілкування, розвивають людину в інтелектуальних, моральних, емоційних, психологічних аспектах. Соціально-космічне також може виступати унікальним джерелом цінностей, оскільки створює основи для розвитку таких особливо піднесених форм як романтика, мрія, цілеспрямованість, духовна велич, уява, таємниця буття і мета людського життя. Формування цих останніх цінностей служить значному возвеличенню людського статусу в довкіллі [2, 33]. Окрім того, створюючи типологію виховних цінностей, Б.Т. Лихачов окреслив і їх можливу продукцію в межах дії певних закономірностей (або, як він їх називає, – “законів”). Серед них закон:

1. Обов'язкової соціально-психологічної диференціації виховних цінностей як умови суспільного прогресу і соціальної адаптації людини;

2. Розквіту або занепаду цінностей відповідно до темпів і якості прогресивного еволюційного становлення або стагнації самого суспільства;

3. Стійкої залежності престижності, актуальності і популярності цінностей від об'єктивних потреб у різних областях громадського життя, від ставлення до тих або інших явищ, подій, професій у суспільній свідомості, а також від пропаганди, маніпулювання свідомістю людей через засоби масової комунікації;

4. Корінної зміни цінностей відповідно до нового характеру суспільних відносин;

5. Психологічної й історичної наступності в суспільній свідомості і педагогічній діяльності.

6. Руху, переміщення в суспільстві представників різних прошарків, носіїв конкретних цінностей з однієї соціальної групи до іншої.

Подібну типологічну схему запропонував і педагог-теоретик З.І. Равкін. Вона включила спектр педагогічних цінностей, побудованих у основному на національних і загальних освітніх пріоритетах. Серед них:

- національні цінності культури, вивчення яких передбачено навчальними програмами навчальних закладів;

- пам'ятки вітчизняної педагогічної культури і народної творчості;

- народні традиції в галузі виховання, навчання дітей і юнацтва, що утворюють золотий фонд педагогіки;

- провідні концепції, ідеї, теорії класиків педагогіки, що впливають на розвиток педагогічної думки;

- дидактичні і методичні розробки, навчальні книги, технології, широко відомі як у вітчизняній, так і у світовій практиці;

- інноваційний педагогічний досвід, авторські моделі, творчі знахідки освітніх установ, що стимулюють розвиток освіти;

- правові акти і програмні документи, що визначили прогресивні реформи в освіті;

- особистість учителя, її творчий потенціал, професійно-ціннісні якості.

На думку автора, дані ціннісні складові є похідними від загальнолюдських та власне національних людських цінностей, що дає можливість педагогічній системі розвиватися та збагачуватися в руслі загальної ціннісної парадигми [5, 112].

На переконання відомого теоретика педагогічної думки В.О. Сластьоніна, гуманістичні цінності утворюють фундамент професійно-педагогічної культури і включають такі складові:

- загальнолюдські цінності: людину, дитину, педагога, творчу індивідуальність;

- духовні цінності: педагогічний досвід людини, педагогічні теорії, способи педагогічного мислення та інше;

- практичні цінності: педагогічні технології, освітні системи, способи діяльності та інше;

- особистісні цінності: педагогічні здібності, індивідуальні якості педагога, ідеали та інше [4, 69].

Неодноразово до проблем педагогічних ціннісних орієнтацій і їх типології зверталися в своїх працях і найвидатніші українські теоретики педагогіки та фахівці з філософії освіти – В.П. Андрущенко, В.П. Безпалько, І.Д. Бех, В.І. Бондар, Н.В. Гузій, Г.М. Гуменюк, І.М. Дичківська, І.А. Зяюн, О.Г. Мороз, В.О. Огнев'юк, Р.П. Скульський, О.В. Сухомлинська, Г.О. Шевченко. Окреслюючи суб'єктно-об'єктні стосунки педагогічних процесів, вони найчастіше надають пріоритетного значення професійно-ціннісним орієнтаціям у навчанні та вихованні учнів і формуванні вчительської особистості, підкреслюють системність ціннісних компонентів у контексті професійної культури. Ці вчені приходять до думки про класифікацію ціннісних категорій педагогічної діяльності в такий спосіб:

- цінності, що сприяють утвердженню вчителя в суспільстві;

- цінності, що впливають на розвиток комунікативної культури;

- цінності, що ведуть до самовдосконалення;

- цінності самовираження;

- цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитаними.

Уточнюючи зміст професійних ціннісних орієнтацій, вони розділяють цінності на ті, що мають "самодостатні властивості" та "інструментально типізовані". Цінності самодостатньої властивості виступають цінностями-цілями, які визначають стратегію, перспективи та змістове наповнення професійної діяльності: суспільну значимість праці, розмаїття і креативність педагогічної діяльності, самоствердження в педагогічному процесі, відповідальність перед суспільством, любов до дітей та інше. Інструментальні цінності – це свого роду засоби досягнення цінностей-цілей, теоретичний і технологічний підходи до організації професійної освіти вчителя і його діяльності. До них відносяться і суспільне визнання праці педагога, і відповідність здібностей особистості характеру педагогічної діяльності, професійний ріст та інше [2, 35].

Легко помітити, що, незважаючи на різноманітність напрямків і підходів у вітчизняній педагогіці до проблеми освітніх і виховних цінностей (з суб'єктно-об'єктних, психологічних, навчальних, професійних, соціумних, виховних, естетичних, еволюційних і багатьох інших позицій), у основі їх сучасної типології перебуває

гуманістичний підхід як універсальний, а смисловим ядром його виступає креативна особистість, людина-творець, людина-професіонал тощо. Такий критерій, за єдиною, так би мовити, універсальною ознакою зрозумілий, оскільки дозволяє чіткіше й за одним спільним принципом упорядкувати переважну кількість складових спектру освітніх цінностей.

Ставлячи в основу педагогічної аксіології гуманістичний підхід, сприйнятий сьогодні більшістю педагогів-теоретиків як в Україні, так і за кордоном, необхідно також пам'ятати, що у процесах практичної (освітньої) реалізації гуманістичного підходу можливі й об'єктивні труднощі. Це пов'язано з тим, що зі спектру освітніх цінностей можна виокремити ті, які мають справді загальноживаний (універсальний) характер і притаманні переважній більшості людей на різних територіях і за різних умов – цінності буття, пізнання, розвитку, прогресу, гармонії, продуктивності, інформації, знань, успіху і т. ін. Але, разом з тим, існують також освітні цінності, які значно важче універсалізуються: етнічні стереотипи, релігійна чи етнічна терпимість, здатність до комунікативності й діалогу, національні переконання, толерантність. Ціннісні ознаки в них не носять категоричного характеру, а виступають, швидше, рекомендаційною, умовно об'єднуючою величиною. Наприклад, той чи інший факт історії народу може по-різному бути розтлумаченим у процесі навчання, окремі релігійні сентенції теж уявляються неоднаковими, так само як і навчальні факти, пов'язані з ними; часто трактуються відмінно суспільні або політичні події; мистецькі витвори можуть бути сприйнятими як знаки високої вартості й у той же час малозрозумілими певним категоріям людей чи особистостям; значно варіюватися в ціннісних оцінках можуть гуманістичні ідеали, пов'язані безпосередньо з національною належністю. Іноді відмова від ціннісних універсалій може спричинити яскраво негативні наслідки, що супроводжується конфронтацією етнічних груп у полікультурному суспільстві, проявами релігійної ворожнечі, наявністю сумнівних національних стереотипів тощо, а у освіті – одночасним функціонуванням кількох (багатьох) різновекторних освітніх парадигм, побудованих на використанні відмінних принципів навчання та виховання. Освіта і педагогічна наука здатні, на нашу думку, виступати чи не єдиними дієвими факторами запобігання згаданим процесам.

Висновок. Таким чином, побудова типології освітніх цінностей вимагає здійснення складних, багатосистемних підходів щодо освітньо-педагогічної сфери з врахуванням усієї палітри

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ГРУП КОМПОНЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ – ОДНА З УМОВ УСПІШНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ІМІДЖУ

найбільш важливих цінностей, безпосередньо пов'язаних з буттям, свідомістю та процесом пізнання. А жоден, навіть найбільш організований методологічний підхід або принцип не здатний автоматично виконати функцію універсального рецепта створення та розвитку кола ціннісних пріоритетів у освітній царині.

1. Костенко О.І. Педагогічні засади менеджменту в освіті: Вітчизняна освіта на тлі сьогодення: [Управління освітою] / О.І. Костенко // Підручник для директора. – К.: 2003. – № 5. – С. 15 – 26.

2. Крижко В.В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою [Навчальний посібник] / В.В. Крижко, І.О. Мамаєва. – К.: Освіта України, 2005. – 217 с.

3. Лихачев Б.Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей [Текст]: (Теоретико-ист. анализ воспитат. ценностей в России в XIX и XX вв.) / Б.Т. Лихачев; Самар. ин-т упр., Рос. акад. образования, Поволж. фил. Ин-та развития личности. – Самара: Изд-во СИУ, 1997. – 84 с.

4. Прикот О.Г. Лекции по философии педагогики / О.Г. Прикот. – СПб: ТВПинк, 1998. – 163 с.

5. Равкин З.И. Конструктивно-генетическое исследование ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной педагогической теории / З.И. Равкин // Образование. – 1995. – № 6. – С. 312 – 318.

6. Суїменко Є. Феномен незнання, або Децо про освічене неучтво / Є. Суїменко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 3. – С. 216 – 219.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2012

УДК 378.092.12:37.011.3 – 051

Інна Агалець, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки
Інституту гуманітарно-технічної освіти
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ГРУП КОМПОНЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ – ОДНА З УМОВ УСПІШНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ІМІДЖУ

У статті розглянуто погляди фахівців у галузі педагогіки й психології щодо трактування суті педагогічної технології, педагогічної техніки. Розкривається сутність та значення основних груп компонентів педагогічної техніки, які впливають на професійне зростання майбутніх освітян.

Ключові слова: педагогічна технологія, педагогічна техніка, педагогічний імідж, майбутній освітянин, вербальні й невербальні канали зв'язку.

Літ. 24.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Протиріччя між вимогами до якості підготовки фахівців у вищій школі та традиційними умовами здійснення навчального процесу постійно спонукають педагогічну науку й освітню практику до пошуків високоєфективних шляхів організації та способів здійснення навчання. Сучасний навчальний процес характеризується відсутністю єдиного стандартного способу його реалізації та відзначається різноманітністю форм і методів педагогічної діяльності. “Демократизація освіти” робить лише перші кроки в Україні, тому поява нових педагогічних форм організації навчально-пізнавальної і дослідницької діяльності студентів – характерна ознака сьогодення.

Сьогодні відсутній єдиний підхід фахівців до трактування суті поняття “технологія”. Технологічна сторона навчання, як правило, пов'язується з умінням педагога впливати на

особистість учня, студента, слухача, або розуміють її як педагогічну техніку, маючи на увазі дидактичні, організаторські, конструктивні і комунікативні вміння; чи вбачають її у керуванні пізнавальним процесом, організації індивідуальної, групової і колективної навчально-пізнавальної та навчально-дослідницької діяльності. Деякі вчені взагалі заперечують необхідність використання термінів “техніка” й “технологія” у педагогічній теорії. Більшість авторів ототожнюють дидактичну технологію й техніку з новими методами навчання, розглядають як ефективний спосіб, сукупність засобів, систему принципів і правил.

Узагальненням таких тлумачень можуть стати вже усталені позиції щодо педагогічних технологій:

1) педагогічні технології – це інструментарій досягнення спільної дидактичної мети, хоча й різними шляхами, але з одержанням запланованого результату;